

Nr 374.

Av herr Nilson i Spånstad m. fl., om beredande av bättre ekonomiska levnadsvillkor för den inom s. k. ofullständiga jordbruk sysselsatta folkgruppen.

Under de senaste åren har en livlig diskussion pågått om målsättning och riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Den år 1942 tillsatta jordbrukskommittén har till uppgift att utreda dessa frågor, och i riksdagen ha vid flera tillfällen dessa problem aktualiserats. Det har skett i samband med de båda senaste årens jordbrukspropositioner och likaså vid behandlingen vid 1944 års riksdag av ett flertal motioner om efterkrigstidens ekonomiska och sociala problem.

Som ett sammanfattande uttryck för de tankegångar, som därvid gjort sig gällande, kan det sägas, att man ganska allmänt är överens om att jordbruksbefolkningen bör beredas en med övriga samhällsgrupper likvärdig ekonomisk standard. Beträffande målsättningen för jordbrukspolitiken synes det alltså råda rätt stor enighet. I fråga om vägarna för att uppnå det uppställda målet råder det däremot skilda meningar. Ofta gör man det tillägget till den ovan angivna målsättningen — likvärdighet i ekonomisk standard mellan jordbruksbefolkningen och övriga folkgrupper — att detta mål endast kan uppnås, om produktionen inom jordbruket bedrivs rationellt. Några egentliga meningsskiljaktigheter om denna allmänna formulering, att jordbruksproduktionen skall bedrivas rationellt, torde knappast råda, men däremot tolkas begreppet rationellt bedriven produktion på olika sätt.

I den socialdemokratiska partimotionen vid 1944 års riksdag angående jordbrukets efterkrigsproblem framhölls, att det måste vara av mycket väsentlig betydelse för efterkrigstidens jordbruk att åstadkomma en rationalisering av det svenska jordbrukets struktur. Den statliga jordpolitiken borde inriktas på att successivt åstadkomma större brukningsenheter genom sammanslagning av s. k. ofullständiga jordbruk eller utökning av deras åkerareal genom jordförvärv från större jordbruk. Även från andra håll har givits uttryck åt samma uppfattning. Enligt dessa tankegångar utgör således en reform av jordbrukets struktur i avsikt att skapa större brukningsenheter ett väsentligt led i jordbrukets rationalisering. Typiskt för denna åskådning är, att den ser ytterst pessimistiskt på småbrukets framtid. Drar man ut konsekvenserna av dessa tankegångar, måste resultatet bli, att det egentliga småbruket om några decennier skall vara helt utplånat. Kvar komma endast att stå små

stödjordbruk, d. v. s. sådana små jordbruk, där innehavaren hämtar sin bärgning huvudsakligen från andra inkomstkällor än jordbruket. Inkomsten från hans eget jordbruk utgör endast ett tillskott till ekonomien.

Vi kunna för vår del icke acceptera tanken på småbrukets gradvisa utplånande. Vi anse tvärtom, att småbruket som produktionsform är så värdefullt ur både sociala och ekonomiska synpunkter, att detta bör räddas åt framtiden. För att detta skall bli möjligt, måste en ekonomisk sanering av det ofullständiga jordbruket ske. Problemet att rädda småbruket är nämligen liktydigt med problemet att skapa bättre lönsamhet för det ofullständiga jordbruket. Och detta problem är av central betydelse för hela det svenska jordbrukets framtid.

Med ofullständiga jordbruk förstås enligt den terminologi, som användes inom den statliga jordpolitiska verksamheten, sådana jordbruk, vilka äro innehavarens enda eller huvudsakliga förvärvskälla men vilka icke förmå ge denne och hans familj full bärgning. Till ofullständiga jordbruk räknas schematiskt jordbruk, vilka äga en åkerareal av mellan 2 och 10 hektar. Antalet dylika brukningsdelar utgöra omkring 200 000 eller ungefär hälften av hela antalet brukningsdelar inom jordbruket. Jordbruken i denna storleksklass upptaga omkring 30 procent av hela åkerarealen, och deras andel av jordbrukets samlade produktion är betydande.

Lyckligtvis är dock det ofullständiga jordbrukets problem ej av den storleksordning, som de ovan återgivna schematiska siffrorna skulle synas ge vid handen. Långt ifrån alla av dessa 200 000 jordbruk äro ofullständiga. Många äro i verkligheten stödjordbruk, och andra ha jämte åkerjorden så pass stora skogsarealer, att inkomsten från jorden och skogen i förening ger full bärgning åt innehavaren. I vissa fall kunna jordmån och läge vara så gynnsamma, att jordbruket ger lika god räntabilitet som ett familjejordbruk. Det är vanskligt att bedöma antalet i verklig mening ofullständiga jordbruk icke minst av den anledningen, att detta växlar från tid till annan, beroende på möjligheten för innehavare av stödjordbruk att erhålla sysselsättning vid sidan av jordbruket. Gränsen mellan stödjordbruk och ofullständigt jordbruk är flytande. Kanske man dock kommer sanningen nära, om man uppskattar de ofullständiga jordbruken till ungefär 100 000.

Men även om antalet kan reduceras till denna siffra, säger det sig självt, att det är ett svårt problem, som endast kan lösas på lång sikt, att skapa en fullgod ekonomisk standard för den befolkningsgrupp, som nu livnär sig på det ofullständiga jordbruket. Detta problem måste dock enligt vår mening lösas. Den del av vår jordbruksbefolkning, som erhåller sin utkomst från de ofullständiga jordbruken, utgör den i ekonomiskt hänseende mest eftersatta. Användningen av mänsklig arbetskraft är relativt sett mycket större inom dessa jordbruk än inom de större brukningsenheterna, och ändock är räntabiliteten mycket låg. För de allra minsta jordbruken är den negativ, d. v. s. vederbörande jordbrukarfamilj har ej uppnått normal arbetslön, om man kräver

normal förräntning av det investerade kapitalet. Enligt lantbruksstyrelsens jordbruksekonomiska undersökningar uppgår arbetsförbrukningen, mätt i antal manstimmar per hektar, för jordbruken mellan 2 och 5 hektar till 627, medan det normala anses utgöra 372. För gårdarna mellan 5 och 10 hektar äro motsvarande siffror 453 och 337. Även om siffrorna för arbetsåtgången inom de mindre brukningsdelarna äro något osäkra och möjligen något för höga, så är dock merförbrukningen av arbetskraft anmärkningsvärt stor. Förräntningsprocenten utgjorde för gruppen 2—5 hektar under perioden 1939—1943 2.8 procent och för gruppen 5—10 hektar 2 procent.

Såväl ur rättvisesynpunkt som från rent ekonomiska utgångspunkter är det orimligt att en stor befolkningsgrupp skall leva under så tryckta förhållanden. En ändring till det bättre måste ske. Men en reform av det ofullständiga jordbruket måste ske planmässigt och med tillvaratagande av olika möjligheter. De åtgärder, som kunna komma i fråga måste samordnas med varandra för att slutresultatet skall bli tillfredsställande.

Det är säkerligen inte möjligt att åstadkomma en lösning av frågan om det ofullständiga jordbrukets räntabilitet genom en höjning av den allmänna prisnivån på jordbrukets produkter. I en planmässig jordbrukspolitik på längre sikt kan man inte räkna med denna möjlighet. Prissättningen på jordbrukets produkter torde lämpligen böra ske med familj jordbrukets produktionskostnader som riktpunkt. Andra utvägar måste sökas.

En utväg är givetvis att förvandla ofullständiga jordbruk till större brukningsenheter genom sammanslagning av två eller flera dylika eller genom förvärf av jord från intilliggande större jordbruk, där sådant kan ske utan att det större jordbruket lider skada. Men detta är icke någon ny utväg, den har tillämpats i flera år. Genom 1939 års egnahemsreform skapades en organisationsform just för detta ändamål. Jordbrukare, som på detta sätt vilja förstärka sina jordbruk, kunna erhålla lån härtill från egnahemsorganisationen och likaså direkta statsbidrag för ladugårdsförbättringar, s. k. överloppshus vid förvärf av jord, betesförbättringar, nyodling, stenröjning och jordkörning m. m. Det bör undersökas huru och på vad sätt denna verksamhet kan effektiviseras, t. ex. genom att lån och bidrag ställas till förfogande i större utsträckning och på generösare villkor. Möjligen behöva även författningsbestämmelserna i vissa fall ändras, så att de möjliggöra en smidigare handläggning av ärendena. Denna förstärkning av de ofullständiga jordbruken har skett helt och hållet på frivillig väg, d. v. s. varje jordbrukare har själv fått taga initiativ härtill. Vi hålla bestämt fast vid tanken om frivillighet och avvisa varje försök att tvångsvis överföra ofullständiga jordbruk till större enheter. Det bör dock undersökas, om expropriation blir nödvändig för förvärf av jord från större brukningsenheter för förstärkning av ofullständiga jordbruk. Expropriation är visserligen i och för sig icke tilltalande, och vi tro inte heller att mycket står att vinna härmed, men det kan tänkas, att tillvaron av en

expropriationslag för detta ändamål kan underlätta frivilliga köp av jord från större egendomar.

Möjligheterna att förstärka de ofullständiga jordbruken genom sammanslagning eller komplettering av deras åkerareal ha säkerligen överskattats i diskussionen om den framtida jordbrukspolitik. De flesta ofullständiga jordbruk ligga i skogsbygder, och ägorna äro så spridda, att det antingen är omöjligt eller också förenat med mycket stora svårigheter att sammanföra dem till större brukningsenheter med tillfredsställande arrondering. Även om denna verksamhet att förstärka de ofullständiga jordbruken kan bli åtskilligt mera omfattande än vad den hittills varit, lägger dock naturen själv en gräns för densamma.

Då återstår den frågan hur man skall förfara med de ofullständiga jordbruk, som icke på detta sätt kunna göras tillräckligt stora och bärkraftiga. Vi kunna icke acceptera den tankegång, som kommit till uttryck i den ovan nämnda socialdemokratiska motionen och som även framförts från andra håll, att den enda metoden att reformera det ofullständiga jordbruket skulle vara att förvandla sådana jordbruk till större enheter. Då en stor del av de ofullständiga jordbruken icke kunna omvandlas till dylika större enheter måste konsekvensen bli att dessa jordbruk skola läggas ner och deras åkerjord användas till betesmark eller för skogsodling. Genom en sådan politik skulle så småningom flera hundratusen personer av vår jordbruksbefolkning tvingas helt övergå till andra näringar. Då utflyttningen av folk från jordbruket redan normalt är mycket omfattande, måste härigenom en mycket stark uttunning av befolkningen från landsbygden komma att äga rum.

Vi anse en befolkningsminskning på landsbygden av dylik storleksordning vara en mycket allvarlig sak, som kan komma att få rent av katastrofala följder under ogynnsamma omständigheter såväl för näringslivet som för den sociala utvecklingen. Genom denna befolkningsuttuning försvagas den inhemska marknadens möjligheter att absorbera hemmamarknadsindustriernas produktion. Den ökade produktionen inom stadsmannanäringarna, som kan förväntas bli följden av det stora befolkningstillskottet från jordbruket, måste då avsättas på utländska marknader. Svårigheterna härför kunna bli betydande, varför riskerna för kriser inom den industriella produktionen i vårt land ökas. För landsbygdens del innebär en sådan folkmängdsuttuning, att förutsättningarna för en ekonomisk och kulturell uppblomstring därstädes avsevärt minska. Ju glesare en bygd är befolkad desto svårare blir det att för rimliga kostnader ordna kommunikationer, post, telefon, elektrifiering o. s. v. Barnens skolundervisning försämras, då sjunkande barnantal ofta framtvingar övergång till sämre skolformer. Hantverkare och handlande få lägre omsättning i sin rörelse och tvingas kanske i många fall att nedlägga denna. I stället koncentreras dessa näringar till tätorterna. Skatteunderlaget sjunker också. Är bygden någorlunda tätt befolkad försvinna eller förminskas dessa olägenheter. Välstånd på landsbygden är omöjligt att skapa utan en viss grad av folk-

täthet. Därför bör enligt vår mening befolkningen i så stor utsträckning som är ekonomiskt möjlig hållas kvar på landsbygden. Om den fortgående rationaliseringen av jordbruket skulle minska behovet av arbetskraft inom näringen i dess helhet, vilket i varje fall är tänkbart, bör näringslivet på landsbygden differentieras, så att även andra näringar än jordbruket kunna utvecklas och blomstra därstädes.

I detta sammanhang vilja vi starkt understryka nödvändigheten av att skogsbruket utvecklas. Det är av yttersta vikt för hela vårt lands ekonomiska framåtskridande, att de rika naturtillgångar, som skogsmarkerna representera, väl tillvaratagas och utnyttjas. För att så skall kunna ske måste tillgången på arbetskraft för skogsbruket säkerställas. Det får icke upprepas vad som inträffat under de gångna krisåren, att staten måste betala ut stora summor för att bereda möjlighet för arbetare från andra näringsgrenar att taga tillfälligt arbete i skogarna. Det s. k. riksarbetersystemet i skogarna har varit ett nationalekonomiskt slöseri, som dessutom genom sina psykologiska återverkningar befrämjat en överflyttning av vana skogsarbetare från skogsbruket till andra arbetsområden. Lönesättningen för skogsarbetarna måste bli sådan, att de få rättvis lön för sin möda och uppmuntras att stanna kvar i sitt gamla yrke.

Från de här angivna utgångspunkterna bör arbetet på att bevara småbruket för framtiden inriktas.

Flera olika utvägar stå till buds. En metod, som bör kunna bli av stor betydelse, är att tillföra de ofullständiga jordbruken tillräckligt med produktiv skogsmark. Tillsammans böra inkomsterna från skogsbruket och jordbruket ge vederbörande jordbrukarfamilj en god bärgning. En lång erfarenhet har nämligen visat, att jord och skog inom vissa gränser komplettera varandra utmärkt i ekonomiskt avseende. Möjligheterna att tilldela de ofullständiga jordbruken skog böra vara goda, då dessa som sagt till stor del äro belägna i skogsbygderna. Om det inte blir möjligt att tillgodose deras behov av skog genom frivillig försäljning bör expropriation kunna tillgripas. I detta fall skulle säkerligen expropriationen ge goda resultat. I första hand bör expropriation från bolag och enskilda skogsspekulanter tillgripas. Även försäljning av skog från statens domäner bör i många fall komma i fråga.

Då användningen av mänsklig arbetskraft är mycket betydande i det ofullständiga jordbruket och detta i motsats till det övriga jordbruket i regel icke lider brist på arbetskraft, skulle den utvägen vara lämplig att inrikta det ofullständiga jordbruket på sådan produktion, som kräver stor insats av manuellt arbete och som lämnar hög bruttoavkastning. Speciellt produktionen av fläsk och ägg bör här komma i fråga. Man kan ifrågasätta, om icke det mindre jordbruket bör tillerkännas företrädesrätt till dylik produktion. En sådan anordning förutsätter ju ett visst mått av planhushållning inom jordbruket, men vi anse, att dessa konsekvenser böra tagas. Inom ramen av en fullständigt fri marknadshushållning torde det knappast vara möjligt att skapa goda ekono-

miska betingelser vare sig för jordbruket i dess helhet eller för småbruket. En annan produktion som ur denna synpunkt skulle vara lämplig, där klimat och jordmån tillåta detta, är odling av frukt och grönsaker. Konsumtionen av inhemska varor av denna kategori borde kunna väsentligt höjas. För att detta skall bli möjligt måste dock avsättning jämte förädling av dessa produkter organiseras på ett rationellt sätt. Detta bör bli en uppgift för den ekonomiska föreningsrörelsen, eventuellt i förening med statsstöd till att börja med, innan rörelsen kan stå på egna ben.

Om inte faktorer av biologisk art lägga hinder i vägen, böra kanske vissa specialodlingar kunna bli till god ekonomisk nytta för småbruket. Kunde det ordnas export av utsäde, t. ex. av havre till utlandet, borde småbruket här kunna finna en lönande sysselsättning.

För småbruket liksom för hela jordbruket har mjölken utgjort den väsentliga inkomstkällan. Det bör undersökas, om metoden med prisdifferentiering på mjölken till småbrukets förmån — de s. k. producentbidragen — bör bibehållas även för framtiden inom ramen av en normal jordbrukspolitik. Så länge småbruket icke erhållit bättre ekonomisk standard är en sådan prisdifferentiering eventuellt även på andra produkter nödvändig. Möjligen kan uppfödning av gödkalvar och eventuellt även av avelsdjur i ökad skala bli att rekommendera för småbruket.

En annan utväg för att hjälpa småbruket är att kombinera arbetet vid detta med arbete inom andra näringar, alltså en utveckling av idén med stödjordbruk. Här komma hemindustri, hantverk, småindustri och även större industri i åtanke. Dessa näringar ha i många trakter av vår landsbygd goda förutsättningar, och deras utveckling och uppblomstring böra därför stödjas medelst lämpliga åtgärder från det allmännas sida. Redan nu erhåller befolkningen i vissa trakter — vi kunna framför allt nämna bygderna i västra Småland — goda inkomster av småindustrien. Detta bör kunna ske även på andra håll. En förutsättning härför är att elektrisk energi, inte bara belysningsström utan även kraft till jordbruk och skogsbruk samt till industriell produktion, göres tillgänglig överallt på landsbygden till rimliga priser. Taxorna måste avvägas så, att landsbygdens befolkning inte utsättes för en faktisk beskattning, som befolkningen i städer och tätorter undgår genom lägre priser på den elektriska energien därstädes. Inom byggnadsverksamheten på landsbygden torde småbrukare och deras manliga familjemedlemmar kunna erhålla god arbetsförtjänst vid sidan av inkomsterna från småbruket.

För att småbruket skall kunna räddas är det vidare av utomordentligt stor vikt, att dess befolkning erhåller en god utbildning för sin kommande livsgärning. I detta fall har det brustit mycket hittills. Det är därför nödvändigt, att yrkesutbildningen för denna folkgrupp snarast möjligt ordnas på ett tillfredsställande sätt. Detta gäller såväl utbildningen för jordbruksarbetet som för de övriga näringsgrenar, inom vilka småbrukets folk kan tänkas erhålla arbete. Ett ökat statligt stöd till kommunala yrkesskolor skulle här på längre

sikt säkerligen ge goda resultat. Det är likaledes viktigt att forsknings- och försöksverksamheten såväl inom jordbruket som inom industri och hantverk ordnas så, att dess resultat komma att tjäna det syfte vi här avsett, nämligen småbrukets ekonomiska höjande.

Det kommer att bli ett mycket omfattande arbete, som tar lång tid i anspråk, att ekonomiskt hjälpa småbruket till en bättre ställning. Det måste ske planmässigt i samarbete mellan det enskilda näringslivet och det allmänna, om uppgiften skall lyckas. En ingående och omfattande utredning blir nödvändig för att lägga upp riktlinjerna för detta arbete. En sådan utredning bör beträffande de metoder, som kunna komma i fråga, vara förutsättningslös. Det är att förvänta, att 1942 års jordbrukskommitté kommer att framlägga ett material, som blir av stor betydelse även för detta. Detta material bör i så fall utgöra grundvalen för den blivande utredningens arbete. Den bör vidare söka nära kontakt med alla pågående utredningar, som på ett eller annat sätt ha sammanhang med de problem vi här berört.

Med anledning av vad som sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära utredning av den frågan, hur den folkgrupp, som nu är sysselsatt inom det s. k. ofullständiga jordbruket, skall kunna erhålla bättre ekonomiska levnadsvillkor, och att vid denna utredning de synpunkter, som härovan anförts, måtte beaktas.

Stockholm den 23 januari 1946.

Hj. R. Nilson
i Spånstad.

Anders Pettersson
i Dahl.

Ivar Johansson
i Mysinge.

K. E. Hansson,
Skediga.

Nils G. Hansson
i Skegrie.
